

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

Prof. Dr. Osman BAKAR, İSLÂM DÜŞÜNÇESİNDE İLİMLERİN TASNİFİ

çev. Ahmet Çapku vd., İstanbul: İnsan, 2012..

Değerlendiren/Reviewed by

Soner KOCAOĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

Graduate student, Pamukkale University, Faculty of Theology,
Department of Mysticism, Denizli/Turkey

soner_koca_oglu@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3712-3859>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 02/12/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13/12/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 31/12/2020

Prof. Dr. Osman BAKAR, *İslâm Düşüncesinde İlimlerin Tasnifi* çev. Ahmet Çapku vd., İstanbul: İnsan, 2012.

İslâm Düşüncesinde İlimlerin Tasnifi isimli eser Ahmet Çapku ve Erhan Güngör'ün gayretleri ile ilk defa 2012 yılında İnsan Yayınları tarafından İstanbul'da neşredilmiştir. Eserin orijinali İngilizce olup "Classification of Knowledge in Islam" ismini taşımaktadır. Müellifi Osman Bakar olan eser 1992 yılında onun doktora çalışması olarak orijinal hali ile basılmıştır. Osman Bakar 1946 doğumlu olup halen Malaya Üniversitesi'nde fahrî felsefe profesörü ünvanı ile tanınmaktadır.

İslâm düşünürleri çeşitli dönemlerde ilimlerin alan ve sınırlarını birbirinden ayırmak, bu alanlar arasındaki ilişkileri belirlemek ve farklı ilimlere ait birikimleri sistematik bir şekilde değerlendirerek öncelikli olarak öğrenilmesi gereken ilimleri ortaya koymak gibi amaçlarla ilimleri kapsamlı tasniflere tabi tutmuşlardır. Düşünce ve anlayış dünyalarına göre kimileri dînî ilimleri ön plana çıkarırken kimileri de felsefî ilimleri odak noktası olarak kabul etmiştir. Bazıları ise her ikisine de aynı mesafeden yaklaşarak objektif bir bakış açısı yakalamaya ve daha kapsayıcı bir tasnif yapmaya çalışmıştır. İşte bu kitap da bu bağlamda okura, yazarın tercihi ile Fârâbî (ö. 339/950), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Şîrâzî (ö. 710/1311) olmak üzere üç büyük İslâm düşünürünün ilimler tasnifi hakkındaki görüşlerini karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.

İlimlerin bilinen en eski sistematik tasnifini yapmış olması sebebi ile eserde Fârâbî'ye büyük önem atfedilmiştir. Bu nedenle olsa gerek kitabın hacminin yaklaşık yarısı Fârâbî'yi ve onun bu konudaki eseri olan "İhsâu'l-ulûm"u incelemek için ayrılmıştır. Fârâbî'nin ardından yine çok önemli bir İslâm düşünürü olan Gazzâlî'nin ilimlere bakış açısı ele alınmıştır. Bu konuda Fârâbî'den sonra Gazzâlî'nin tercih edilmesinin sebebinin ise felsefik ve akılcı yönü ağır basan Fârâbî ile nasları merkeze alan ve tasavvufî bir bakış açısına sahip olan Gazzâlî'yi ilimleri tasnif etmedeki çıkış noktaları ve metotları açısından karşılaştırmaktır. Yazarın üçüncü ve son olarak tercih ettiği İslâm düşünürü Kutbeddîn Şîrâzî'dir. Şîrâzî'nin ilimler tasnifinin bu esere alınmasında ve incelenmesinde ise İshrâkî bir bakış açısına sahip olması önemli bir rol oynamıştır.

Genel olarak bahsetmek gerekirse okurun bu kitapta; Fârâbî, Gazzâlî ve Şîrâzî'nin hayatına dâir özet bilgileri, ilmi kişiliklerinin ve felsefî bakış açılarının nasıl oluştuğunu, yaşadıkları dönemlerde İslâm ümmetinin sosyal, siyasî, ilmî durumlarının ne olduğunu, düşünce sistemlerini oluşturan temel unsurları, muhtelif eserlerinin ilimler tasnifi açısından önemini, düşünceleri ile İslâm dünyasına nasıl ve ne şekilde tesir ettiklerini bulabilmesi mümkündür.

Eser, önce mütercimlerden Ahmet Çapku'nun ardından da Seyyid Hüseyin Nasr'ın önsözleri ile başlar. Devamında müellifin teşekkür yazısı, çalışmanın kapsamı ve önemine dâir kısa bir giriş yazısı yer alır. Daha sonra ise yazar, eserini üç kısma ayırmıştır. Her kısımda bir düşünürü bütün yönleri ile incelemeye çalışmıştır. Bunun için ana bölümler ve alt başlıklar oluşturmuştur. Fârâbî'yi altı, Gazzâlî'yi üç, Şîrâzî'yi ise iki ana bölümde ele almıştır. Sonuç itibari ile yazar, eserini on bir ana bölüm olarak tasnif etmiştir.

Birinci kısmın ilk bölümünde Fârâbî'nin hayatına ve çalışmalarının önemine değinilmiştir. İkinci bölümde ilimler hiyerarşisinden bahsedilmiş ve Fârâbî'nin bu konudaki düşünce yapısı irdelenmiştir. Üçüncü bölümde mantıkî ilkelerin de devreye girmesi ile ilimler hiyerarşisinin metodolojik açıdan bir felsefesi yapılmış ve akıl kaynaklı olanın mı yoksa vahiy kaynaklı olanın mı daha kapsamlı olduğu üzerinde durulmuştur. Bu bölümün sonunda ise Fârâbî'nin metodolojik yaklaşımı aktarılmaya çalışılmıştır. İlimler hiyerarşisinin ontolojik ve ahlâkî temelleri konusu dördüncü bölümde ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Fârâbî'nin "Erdem Teorisi" de anlatılmıştır. Yine bu bölümün sonunda "Netice" alt başlığı ile bölümün kısa bir özeti sunulmuştur. Bir sonraki bölümde ise dil bilimin ve mantığın tanımı ve tasnifi konusuna yer verilmiştir. Yine Fârâbî ile alâkalı altıncı ve son bölümde de felsefî ilimlerin tarifine ve tasnifine değinilmiştir.

İkinci kısma bir diğer önemli İslâm düşünürü Gazzâlî'nin hayatı ve eserlerinin önemine dâir bilgilerin verildiği yedinci bölüm ile başlanmıştır. Bu bölümde Gazzâlî'nin "el-Munkız mine'd-dalâl" isimli eserinde anlattığı manevî krizine de yer verilmiştir. Sekizinci bölümde yine Gazzâlî'nin adı geçen eserinde anlattığı hakîkati arayanlar tasnifine değinilmiş ve sûfilerin bilgiye ulaşma yolunun Gazzâlî'nin tasnifindeki önemi açıklanmıştır. İkinci kısmın son bölümü olan dokuzuncu bölümde ise Gazzâlî'nin farklı eserlerinde ilimler tasnifine dâir anlattığı "Nazarî/Amelî", "Huzûrî/Husûlî", "Dînî/Aklî" ve "Farz-ı ayn/Farz-ı kifâye" şeklindeki tasnif çeşitleri tek tek ele alınmıştır. Bu ayrımların temelleri anlatılmıştır. Ayrıca ikinci kısmın sonunda "Netice" adında bir alt başlık açılarak hem Gazzâlî'nin tasnif sistemine dâir bazı meseleler açıklanmaya çalışılmış hem de Gazzâlî ile Fârâbî'nin düşünce sistemlerinin temel yapıtaşları karşılaştırılarak okuyucuya geniş bir perspektif sunulmuştur.

Üçüncü kısma ise işrâkî bir anlayışa sahip olan Kutbeddîn Şîrâzî'nin hayatından ve eserlerinin öneminden bahsedilen onuncu bölüm ile giriş yapılmıştır. Kitabın son bölümü de olan on birinci bölümde Şîrâzî'nin ilimler tasnifi irdelenmiştir. Şîrâzî'nin düşünce sisteminin temel yapıtaşı olan "Hikmet" kavramı ise ayrıca vurgu yapılarak açıklanmıştır.

Bununla birlikte burada yazarın on bir bölümlük tasnifini üç kısım olarak ele alması ancak kısımlarda bölüm numaralarını birbirinin devamı şeklinde

vermesi kafa karışıklığına neden olabilecek düzeydedir. Zirâ yazarın eserini ya tamamen bölümlerden ya da tamamen kısımlardan oluşturması daha isabetli olurdu. Fakat her ikisini de kullanmakla birlikte kısımların başlangıcındaki bölüm numaralarını baştan başlatmaması okuyucunun zihninde kitabın içindekilere dâir net bir tasnif oluşmasını zorlaştırmıştır.

Eserin konusu, farklı düşünce ekollerine mensup üç İslâm âliminin ilimleri tasnif ederken bağlı buldukları düşünce ekollerinden ne derece etkilendikleri ve bu etkilenmelerin ilimleri tasnif etmelerini nasıl şekillendirdiğidir. Bu çerçevede yazar eserini kaleme alırken, ele aldığı her bir âlimin kendi dönemlerindeki sosyal, kültürel ve siyasî ortamı da gözler önüne sermeye çalışmıştır. Bu durum âlimlerin düşünce dünyalarının nasıl bir ortamda şekillendiğini ve nelerden etkilendiğini okurun görmesi bakımından önemlidir. Ayrıca yazar bu üç İslâm düşünürünü tercih ederken -ki bunların aralarında yaklaşık ikişer yüzyıllık farklar olmasını da hesaba katarak- ilmî, siyâsî, kültürel ve sosyal değişimlere de dikkat çekmiştir.

Kitabın üslûbu genel manada iyi denebilirse de akıcılığın sağlanamamış olması eserin dezavantajlarından biridir. Bu durum kitabın tercüme bir eser olmasından kaynaklanıyor olabilir. Akıcılığın sağlanamamış olması ile alâkalı, yer yer kitabın asıl mevzusunu aşacak derecede uzun tutulmuş dipnotlar sebep olarak gösterilebilir. Çünkü okurun sürekli olarak bu dipnotlara bakması onu bağlamdan uzaklaştırabilmekte bu da okura verilmek istenen mesajın okur tarafından alınmasını zora sokabilmektedir. Bununla birlikte bu dipnotlar faydasız da değildir. İçeriklerinde güzel, faydalı ve konunun anlaşılmasına yönelik bilgiler bulunduğu gibi zaman zaman doğrudan konuyla alâkası olmayan bilgiler de bulunmaktadır. Ayrıca okurun anlamını bilemeyebileceği göz önüne alınarak "architectonic"¹ ve "dikotomik"² gibi bazı yabancı kelimelerin anlamları yazar tarafından dipnotlarda verilebilirdi.

Dipnotlar dışında kitabın akıcılığını engelleyen başka unsurlar da bulunmaktadır. Okurun, kitabın birçok yerinde karşılaştığı yazım yanlışları buna örnek olarak verilebilir. Bir diğer akıcılığı bozan unsura ise Türkçe cümle kurmadaki bazı hatalar örnek gösterilebilir. İfade etmek gerekir ki, uzun cümleler kurmak her dilde zordur. Dili kullanan kişinin, dile hâkim olmasını ve yansıtmak istediği manayı tam olarak ifade eden cümleyi baştan sona iyi kurgulamasını gerektirir. Bu eserde ise mütercimim, kitabı orjinalinden (İngilizce'den) Türkçe'ye çevirirken çoğu cümleyi başarı ile kurabildiği ancak yer yer manayı hazmetmeyi güçleştirdiği söylenebilir.

¹ İngilizce'de "mimarlıkla ilgili" anlamına gelir. Cambridge Dictionary, "İngilizce-Türkçe Çeviri" (Erişim 2 Aralık 2020).

² Endonezce'de "ikili" anlamındadır. Çevirce.com, "Endonezce-Türkçe Çeviri" (Erişim 2 Aralık 2020).

Yine akıcılık ile alâkalı bir başka unsurun ise yazarın bazı ihtilafli konulardaki görüşlerini konuya ara vererek karşılıklı bir tartışma havasında delillerini de sunarak ortaya koyması olduğu söylenebilir. Yazar bu tarz meseleleri ayrı bir çalışma konusu yaparak orada görüşlerini dile getirebilirdi. Çünkü her ne kadar bu tartışma havasındaki açıklamalar konuya bir nebze açıklık getirirse de okuyucunun zihnindeki konu bütünlüğünü zedelemektedir.

Akıcılık konusunda birtakım olumsuzluklar olmakla birlikte felsefik düzlemdeki ilimler tasnifi konusunda bir boşluğu doldurması kitabın önemini arttırmaktadır. Bu minvalde kitabın iyi yönlerinden biri ise Fârâbî, Gazâlî ve Şîrâzî'nin görüşlerinin hem birbirleriyle hem de konuyla alakası bulunan diğer düşünürlerle mukâyese edilmiş olmasıdır. Bu, kitabın da yazılış amacına uygun olarak okurun bu konuda genel bir düşünce perspektifi kazanması açısından oldukça önemlidir.

Çalışmanın can alıcı noktası ise, Fârâbî'nin ilimler tasnifi ile psikoloji, mantık, ontoloji ve ahlâk alanlarındaki muayyen fikirleri arasındaki kavramsal ilişkiyi ilk defa tesis etmeye çalışmış olmasıdır. Müellifin bu konuda ciddi bir gayret gösterdiği ve başarılı olduğu söylenebilir.

Eser, her hakikat arayıcısının varmak istediği en üstün gayeye -yani mârifetullâha- ulaşabilmesi için ilimlerin tamamının eksiksiz bir şekilde kuşatılması gerektiğinden hareketle farklı anlayışlara sahip düşünce sistemlerinin karşılaştırmalı bir sentezini sunabilmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Çünkü her bir düşünce sistemi kendi felsefesine göre hakikati bulma çabasıdır. Ancak hangisinin en doğru yöntemle hareket ettiği bilinmemekte ve kullandıkları bütün yöntemler üzerinde tartışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda Fârâbî'nin aklı önceleyen filozof tâifesini, Gazâlî'nin keşfi önceleyen sûfi tâifesini ve Şîrâzî'nin ise işrâkîlik tâifesini temsil ettikleri söylenebilir. İşte müellif de bu eserinde, hem bahsi geçen tartışmalara değinmiş hem de seçmiş olduğu bu üç İslâm âliminin fikirleri üzerinden akıl-vahiy ve din-felsefe ilişkisinin nasıl anlaşılması gerektiğine dâir okura bir bakış açısı kazandırmaya gayret etmiştir.

Son olarak denebilir ki kitap, felsefi konulara ilgi duyan ve özellikle ilimlerin nasıl tasnif edilip sıralandığını merak eden kişiler için dikkat çekici ve faydalı bir çalışmadır. Felsefeye ilgi duyan herkes okuyabileceği gibi eser, daha çok akademik câmiaya hitap etmektedir. Bununla birlikte farklı bakış açılarını irdeleyen ve karşılaştıran bu kitabın Türkçe'ye kazandırılmış olması gayet faydalı, ufuk açıcı ve takdire şayan bir iştir.

Kaynakça

Bakar, Osman. *Classification of Knowledge in Islam*. Cambridge: Islamic Text Society, 1992.

Bakar, Osman. *İslâm Düşüncesinde İlimlerin Tasnifi*. çev. Ahmet Çapku vd. Erhan Güngör. İstanbul: İnsan, 2012.

Cambridge Dictionary. "İngilizce-Türkçe Çeviri". Erişim 2 Aralık 2020. <https://dictionary.cambridge.org/>

Çevirce.com. "Endonezce-Türkçe Çeviri". Erişim 2 Aralık 2020. <https://www.cevirce.com/>